

10. Синицька Н. Характерні ознаки інтелектуальної прози. *Слово і час*. 2003. № 11. С. 75–80.

Віра Просалова
(*м. Вінниця*)

ГЕОПОЕТИКА «ІНТИМНИХ МІСТ» ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Поет і есеїст Кеннет Вайт акцентував важливе значення аури того місця, де здійснювався творчий процес. Він, оперуючи поняттям «геопоетика», не намагався дати йому визначення і не претендував на першість використання. Автор книги «Альбатросова скеля. Вступ до геопоетики» («Plateau de l'albatros: Introduction à la géopoétique», 1994), показуючи на глобусі місце знаходження цієї скелі, не міг себе стримати й вигукнув, чи може щось переконливіше передати смисл геопоетики, ніж ця твердиня, що піднімається з глибини. Семіотичний жест слугував, очевидно, запрошенням до пошуку смислових еквівалентів, що мали б розкрити суть поняття, його багатий потенціал. Як опонент будь-яких застиглих дефініцій, мислитель під геопоетикою мав на увазі поєднання просторової визначеності і творчої свободи, екологічно спрямовану літературу про території, ландшафти, мандри, а також своєрідний синтез духовних і фізичних сил, які дають можливість людині творити світ.

Український письменник Юрій Андрухович не лише захоплюється мандрами, а й активно рефлексує з приводу побаченого, пережитого в певному куточку світу. «Хтось дійшов би висновку, що мене вже тоді вполювала геополітика, – зазначає він. – Якщо її стріла була справді отруйною, то в мене при собі завжди є антидот – геопоетика» [1, с. 7]. Автор протиставляє геопоетику як творче осмислення простору, географічних образів геополітиці, під якою має на увазі вплив географічних чинників на політику держави.

Геопоетику тлумачать сьогодні по-різному: «як міжнародний еколого-етичний рух (Кеннет Вайт), напрям міждисциплінарних досліджень (Олег Шаблій), наукову дисципліну, що досліджує культурне тяжіння і структурування людського простору (Ігор Сід), особливий метод письма, що відтворює простір у слові (Василь Голованов), маркер синкретичного сприйняття реальності (Кеннет Вайт), теоретичну рефлексію над літературним часопростором (Віра Романишин), плідну дослідницьку стратегію (Олена Юферева), [...] спосіб прочитання літературних просторів (Олена Карпенко, Наталя Любимова), спосіб взаємодії людини з територіями і ландшафтами, універсальний творчий проєкт, авторську стратегію, поетичну метафору, позбавлену евристичного потенціалу» [3, с. 113]. І це далеко не повний перелік інтерпретаційних спроб, що, з одного боку, підтверджують зацікавлення геопоетичною проблематикою, а з іншого – нечіткість тлумачення.

У 2011 р. Юрій Андрухович видав «Лексикон інтимних міст. Довільний посібник з геопоетики та космополітики», що відсилає читача до роману сербського

письменника Мілорада Павича «Хозарський словник». Як і сербський автор, український письменник називає свій твір «лексиконом», будуючи його за абетковим принципом. Словникова побудова давала змогу Андруховичу назвати цю велику за обсягом книгу авторською «енциклопедією», «гібридом», своєрідною «спробою пережити їх («гео» і «біо») як єдину і нерозривну цілість», «книгою-пазлом», у якій зібрано спогади, враження про перебування в різних містах України, Європи та США за сорок років його життя (1966–2006). Це доволі строкаті за змістом і різні за обсягом розповіді, роздуми, есеї. Абетковий принцип побудови змусив автора перейменовувати окремі міста, як, наприклад, Нью-Йорк раптом став у нього Йорком Новим. Цілком імовірно, що це перейменування було зумовлене бажанням проілюструвати ту літеру абетки, з якої починається не так багато назв.

Просторово-абетковий принцип композиції «Лексикону інтимних міст» призвів до нелінійності сюжету, непослідовного відтворення особистих вражень автора, зумовлених тими чи іншими ситуаціями. Письменник класифікує міста за принципами комфортності, бажання чи, навпаки, небажання залишати їх, повертатися знову туди. Однак чимало локусів у рецепції Андруховича не набули статусу інтимних, за винятком хіба що Львова, Вроцлава, Венеції, Варшави та ще кількох.

«Лексикон інтимних міст» був неоднозначно сприйнятий літературознавцями і читачами. Оцінки виявилися доволі строкатими: від захоплених – до критичних, гострих, дошкульних. Автори статті «Геопоетична мандрівка в часі і просторі власного життя у романі „Лексикон інтимних міст” Юрія Андруховича» в часописі «Молодий вчений» за 2017 р. розглядали твір як «художній онтологічний довідник туристичних вражень» [2], нарікаючи на те, що геопоетика в нас ще не знайшла належного розвитку, хоч є спроба її художнього відтворення. Андрій Любка назвав цей твір «романом з географією». На основі зіставлення з творами попередників, зокрема з романістикою самого автора, Ігор Бондар-Терещенко помітив артикуляцію Андруховичем уже відомих прийомів, еклектичне запозичення чужих знахідок і дійшов висновку, що письменник «зрозумів, що можна не писати художніх творів, обмежившись розповіддю про те, де і як вони могли би бути написані», тому висловив думку, що це його «черговий не-роман», що містить «прейскурант, перелік вулиць», а не авторські візії.

Суперечливість рецепції «Лексикону інтимних міст» зумовлена тим, що під одним дахом було зібрано сто одинадцять розповідей про різні міста світу, так чи інакше пов'язані та навіть і не пов'язані з перебуванням у них біографічного автора, тобто самого письменника-мандрівника. З-поміж тих міст, де йому не довелося побувати, згадуються Буенос-Айрес, Тбілісі, Содом, Вавилон, Карфаген тощо. Письменник, отже, замахнувся на створення «ментальної мапи», відтворення топосів такими, якими їх побачив і сприйняв, тому очевидна суб'єктивність його рецепції, приперчена іноді іронічними пасажами про реакцію читачів на його власні виступи. «...Абетка змішала простори і місцями відверто познушалася над кордонами. Її волею та примхою Аарау сусідує з Алупкою, Балаклава з Барселоною, Гайсин протиснувся поміж Гайдельбергом та Гамбургом, Детройт поєднався з Дніпропетровськом, Рига з Римом, Тернопіль з Торонто, а Чикаго з Чернівцями», – наголошує автор у передмові, намагаючись дати читачеві інструкції для того,

щоб полегшити його знайомство з твором. Очевидно, сам письменник відчував амбітність свого задуму, тому акцентував, що всі його герої витворені уявою, що це «довільний посібник з геопоетики та космополітики», тому не варто тут шукати точної інформації про маршрути його мандрів.

Володимир Панченко цілком резонно зауважив, що в письменника не було достатньої кількості історій, щоб проілюструвати всі літери абетки, адже лише для реалізації композиційного задуму автор додав згадку про Єрусалим, хоча він там і не був, тому це уявна мандрівка до вічного міста. «Лексикон інтимних міст», за твердженням літературознавця, продовжив «традицію самозакоханості й егоцентризму», що виявилися ще в попередньому його романі – «Таємниця». Сам же автор, зацікавлений у перевиданні книги в інших країнах, зізнався, що має «лаву запасних міст», тобто може додати нові пазли до вже надрукованих історій з урахуванням конкретної цільової аудиторії. Юрій Андрухович планував скомпонувати наступну серію подорожей із 222, 333 розповідей. Було б добре, аби він під час цього критично поставився до зауважень письменників, літературознавців на адресу його «Лексикону інтимних міст» і врахував їх під час підготовки майбутніх видань про свої подорожі, та й не тільки подорожі, адже зараз Україна переживає один із найскладніших періодів у своїй історії, коли на порядку денному постало питання, чи бути їй суб'єктом історії, чи перетворитися в маріонетку геополітичних зазіхань тоталітарних режимів.

Ще Цицерон помітив, що враження, які виникли в історичному місці дії, яскравіші, ніж ті, що сприйняті під час читання чи слухання. Трагічні події російської агресії, знищення українських міст і сіл мали б налаштувати автора на відтворення руїн, у які рашисти перетворили міста на Сході України, зокрема місто Марії Маріуполь, Вугледар, Волноваха, Лиман, Рубіжне, Бахмут, Сєвєродонецьк, Лисичанськ, Попасну, Мар'їнку, Соледар, Вовчанськ та багато інших.

Схід України, зокрема міста Донецьк і Луганськ, були обійдені в «Лексиконі» Юрія Андруховича чи тому, що не справили на нього враження, чи тому, що йому там не довелося побувати. Однак сьогодні кожен українець має пам'ятати (якби пафосно це не звучало), що від нього залежить доля не лише його родини, а й України. І тому необхідно використовувати кожен нагоду, щоб нагадувати світу про зруйновані міста, знищені людські життя. Руїни міст, які сьогодні можна побачити в інтернеті, не лише вражають, а й ілюструють, що може настати той час, коли нас уже не буде на світі. Проте до майбутніх поколінь промовлятимуть зруйновані будівлі, спустошені оселі. Травматичний досвід сотень тисяч українців служить застереженням, що непокаране зло загрожує всій цивілізації.

Славісти з Лозанни та Сорбонни – Едуард Надточий, Анн Кольдефі-Фокар, Анастасія де ля Фортель – вважають руїни, місця природних катаклізмів чи техногенних катастроф локусами негативної геопоетики, що нагадують людству про небезпеку. І тому завдання кожного свідомого українця, тим більше відомого письменника, – нагадувати світу про злочини рашистів.

Література

1. Андрухович Ю. Лексикон інтимних міст. Чернівці: Meridian Czernowitz, 2011. 480 с.

2. Баришникова В. П., Гаврилова О. В. Геопоетична мандрівка в часі і просторі власного життя у романі «Лексикон інтимних міст» Юрія Андруховича. *Молодий вчений*. 2017. 4. 2 (44.2). С. 6–10.

3. Просалова В. А., Григошкіна Я. В. Геопоетика versus геополітика: кілька спостережень над альтернативною пропозицією. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 112–117.

4. White K. *Le Plateau de l'albatros: Introduction à la géopoétique*. Paris: Grasset, 1994. 363 p.

Карина Прусакова
(*м. Вінниця*)

ХУДОЖНЄ ОСМИСЛЕННЯ ЕМІГРАЦІЙНОГО ДОСВІДУ В НОВЕЛІ ЛЕОНІДА МОСЕНДЗА «ЛЮДИ»

Сьогодні для українців, які перебувають за кордоном у роки російської агресії, гостро постає питання рефлексії власного емігрантського досвіду, адаптації та формування внутрішньо-психічних засобів для виживання. На початку ХХ ст., у 1932 р. у «Літературно-науковому віснику», уперше публікується новела «Люди» українського письменника-емігранта Леоніда Мосендза – одного з представників «вісниківської квадриги». Про історію написання новели Л. Мосендз у листі до Д. Донцова за 29 червня 1931 р. писав так: *«Що ж торкається „Людей”, то я так і думав, що з ними будуть деякі затримування. Отже, як знайдете потрібним, то зарядіть з ними як найкраще вважаєте. Бірчакові я присвятив їх, прочитавши його останній твір в Л[ітературно]-Н[ауковому В[існику], він мене і навів на думку написати „Людей”. Але тепер я бачу, що може б воно й краще не присвячувати Бірчакові, бо його згоди на це я не маю, а при відомому страхопудстві наших він це може втяти десь і одвертого листа, що абсолютно не солідаризується з автором і навіть осуджує тую його „ксенофобію”. Краще без присвяти дійсно»* [5, с. 494].

В основу новели «Люди» покладено внутрішній конфлікт героя-емігранта між «своїм там» та «чужим тут». У сучасному літературознавстві постать та творчість Л. Мосендза цікавить багатьох науковців: О. Багана, Ю. Мариненка, І. Набитовича, В. Просалову, І. Руснак та інших. Зокрема, у дисертації «Мала проза Леоніда Мосендза і дискурс вісниківського неоромантизму» В. А. Радзієвський розглядає новелу «Люди» в соціально-психологічному аспекті з урахуванням її ідейно-тематичних та структурних особливостей [4, с. 88]. Також у ширшому контексті, зокрема з огляду на збірку «Людина покірна» (1951), до якої ввійшла й новела «Люди» [1, с. 78–85], досліджує у монографії «Текст у світі текстів Празької літературної школи» В. Просалова та визначає головний тип Мосендзової людини. Дослідниця наголошує, що у збірці «сильна особистість протиставлялася масі, яка, за авторською характеристикою, знала лише „вагання, панічність, страх перед ризиком”, проте не виявляла інстинкту самозбереження» [3, с. 110]. Отже, врахуємо